

Agata Krzemińska

Społeczne aspekty udziału Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej w misjach i operacjach poza granicami kraju (cz. I)

Obronność - Zeszyty Naukowe Wydziału Zarządzania i Dowodzenia Akademii
Obrony Narodowej nr 1(17), 107-124

2016

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

AUTOR

mgr Agata Krzemińska

a.krzeminska@aon.edu.pl

Afiliacja: Wydział Zarządzania i Dowodzenia, AON

SPOŁECZNE ASPEKTY UDZIAŁU SIŁ ZBROJNYCH RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ W MISJACH I OPERACJACH POZA GRANICAMI KRAJU (cz. I)

Słowa kluczowe: społeczne aspekty, instytucja totalna, zagrożenia, misje i operacje poza granicami kraju, PTSD

Wstęp

Jednym z trzech rodzajów misji realizowanych przez Siły Zbrojne RP, obok zagwarantowania obrony państwa i przeciwstawienia się agresji zbrojnej oraz wspierania podsystemów ochronnych w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego i pomocy społeczeństwu, jest udział w procesie stabilizacji sytuacji międzynarodowej, obejmującym międzynarodowe działania z dziedziny zarządzania kryzysowego¹. Polscy żołnierze wypełniają tę misję poprzez działania poza granicami kraju. Zadania związane z budowaniem i umacnianiem światowego pokoju i bezpieczeństwa realizują, biorąc udział w misjach i operacjach poza granicami kraju od 1953 roku (Komisja Nadzorcza Państw Neutralnych w Korei). Podczas przeszło sześćdziesięciu lat ewoluował zarówno charakter konfliktów zbrojnych i sytuacji kryzysowych, jak i misji oraz operacji prowadzonych w ich rezultacie. Wpłynęło to znacząco na zintensyfikowanie pojawiania się wyzwań i zagrożeń dla żołnierzy biorących w nich udział, a co za tym idzie dostrzeżenie szeregu problemów związanych z tym zagadnieniem.

Militarna obecność Polski poza jej granicami coraz częściej stanowiła centrum zainteresowania polskiego społeczeństwa. Skutki uczestnictwa w misjach i operacjach poza granicami kraju zaczęły być odczuwalne na dużą skalę i dotyczyć nie tylko samych żołnierzy, lecz także szeroko pojmowanego społeczeństwa. Wzrosła zatem liczba aspektów i wymiarów, poprzez pryzmat których można oceniać skutki służby polskich żołnierzy poza granicami kraju. Zatem wydaje się zasadne badanie społecznych aspektów, jakie wywołuje udział żołnierzy w misjach i operacjach poza granicami kraju.

¹ Por. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP*, Warszawa, 2014, s. 30.

Jednym z nich są relacje żołnierz-uczestnik działań poza granicami państwa a najbliższe otoczenie społeczne, z którego pochodzi. Zidentyfikowana sytuacja problemowa implikuje problem badawczy:

Jakie są społeczne aspekty udziału Sił Zbrojnych RP w misjach i operacjach poza granicami kraju?

Rozwiązanie głównego problemu badawczego implikuje konieczność sformułowania problemów szczegółowych:

1. Czy baza wojskowa, czyli miejsce stacjonowania żołnierzy podczas służby poza granicami kraju, jest instytucją totalną?
2. Na jakie zagrożenia bezpieczeństwa personalnego narażeni są żołnierze pełniący służbę w misjach i operacjach poza granicami kraju?
3. Jakie są i z czego wynikają zakłócenia w funkcjonowaniu rodzin żołnierzy służących poza granicami kraju?
4. Jaki jest status prawny polskich żołnierzy uczestniczących w misjach i operacjach poza granicami kraju oraz jakie uprawnienia wynikają z niego dla tej grupy osób?
5. Jak postrzegany jest udział Wojska Polskiego w misjach i operacjach poza granicami kraju przez polskie społeczeństwo?
6. Czy i w jakim zakresie profesjonalizacja polskiej armii jest związana z udziałem Sił Zbrojnych RP w misjach i operacjach poza granicami kraju?

Celem niniejszej publikacji jest zidentyfikowanie i scharakteryzowanie wybranych społecznych aspektów, które wywołuje udział żołnierzy w działaniach prowadzonych przez Siły Zbrojne w ramach misji i operacji poza granicami kraju.

Kluczowe dla zrozumienia podjętej w artykule problematyki jest wyjaśnienie pojęcia *społeczne aspekty*. Autor zdefiniuje je za pomocą syntezy części składowych rozważanego pojęcia. Termin *aspekt* oznacza [...] *punkt widzenia, z którego się coś rozpatruje*². Przymiotnik *społeczny* definiowany jest jako [...] *odnoszący się do społeczeństwa lub jego części*³. Społeczeństwo zaś, to [...] *ogół ludzi pozostających we wzajemnych stosunkach wynikających z warunków życia, podziału pracy i udziału w życiu kulturalnym; też: ogół obywateli danego okręgu, miasta itp.*⁴ Stąd na potrzeby niniejszej publikacji, *społeczne aspekty* należy rozumieć jako wynik rozpatrywania udziału Sił Zbrojnych RP w misjach i operacjach z punktu widzenia zarówno określonych grup, jak i ogółu obywateli Polski. Zasadne jest zatem zidentyfikowanie szerokiej gamy skutków działań prowadzonych przez polskich żołnierzy poza granicami kraju dla ogółu społeczeństwa polskiego w różnych

² *Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/aspekt;2441562.html> [dostęp: 28.12.2015].

³ Tamże.

⁴ Tamże.

perspektywach i ujęciach. Przy tym celowy jest podział społecznych aspektów na następujące grupy, które zostaną opisane w kolejnych częściach publikacji:

- żołnierz na misji – człowiek w instytucji totalnej;
- zagrożenia bezpieczeństwa personalnego żołnierzy;
- rodziny żołnierzy – zakłócenia w ich funkcjonowaniu;
- status prawny uczestników misji i operacji;
- dwubiegunowe postrzeganie w społeczeństwie służby polskich żołnierzy poza granicami kraju;
- misje i operacje poza granicami kraju a profesjonalizacja polskiej armii.

Ze względu na szeroki zakres tematyczny oraz ograniczenia redakcyjne publikacja zostanie podzielona na dwie części. Pierwsza część złożona z trzech rozdziałów opisuje pierwsze trzy grupy wymienionych wyżej społecznych aspektów udziału Sił Zbrojnych RP w misjach i operacjach poza granicami kraju. Pozostałe trzy aspekty zostaną przedstawione w drugiej części opracowania, tworząc z częścią pierwszą spójną całość tematyczną.

Żołnierz na misji – człowiek w instytucji totalnej

Pojęcie *instytucja totalna* zostało wprowadzone przez amerykańskiego socjologa i pisarza Ervinga Goffmana w 1961 r. w pracy pt. *Asylumus. Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates*. Stosował on ten termin do analizy instytucji, w których całe zbiorowości ludzkie traktuje się w zbiurokratyzowany sposób, a przy tym izoluje je fizycznie od normalnego biegu czynności życiowych. Wymagane jest od nich spanie, praca i odpoczywanie w ramach tej samej instytucji. *Instytucja totalna* według teorii E. Goffmana jest zatem instytucją ograniczającą⁵.

Poprzez instytucje totalne zasadne jest więc rozumieć pewną klasę instytucji, które stwarzają większe ograniczenia niż inne instytucje. Charakteryzują się oryginalnym i swoistym porządkiem, a w szczególności mają za zadanie podporządkowanie zachowania ludzi szczególnym rygorom.

Według E. Goffmana instytucja totalna jest miejscem pobytu *osób odizolowanych na dłuższy okres od reszty społeczeństwa, pozostających w podobnym położeniu, których zachowanie jest pod prawie całkowitą kontrolą personelu danej instytucji*⁶. Podstawowymi przykładami instytucji totalnej dla

⁵ Por. T. Zbyrad, *Instytucje opieki totalnej jako forma zniewolenia i kontroli nad człowiekiem potrzebującym pomocy – na przykładzie domów pomocy społecznej*, [w:] Roczniki nauk społecznych, KUL, tom 4(40), numer 2-2012, s. 51.

⁶ A. Baranowska, *Człowiek w instytucji totalnej. Społeczne aspekty służby polskich żołnierzy poza granicami kraju*, NOMOS, Kraków, 2013, s. 89.

E. Goffmana są domy pomocy społecznej, więzienia, szpitale psychiatryczne, internaty oraz koszary wojskowe⁷.

Czy baza wojskowa, czyli miejsce stacjonowania żołnierzy podczas służby w misjach i operacjach poza granicami kraju, jest instytucją totalną? Aby odpowiedzieć na to pytanie, nie wystarczy tylko przeanalizować definicje. Konieczne jest przywołanie kilku cech instytucji totalnej, które są newralgiczne w perspektywie omawianej problematyki i pozwolą jednoznacznie rozwiązać postawiony w tym rozdziale problem badawczy. Do tych cech należy zaliczyć:

- wszystkie aspekty życia toczące się w tym samym miejscu, które podlegają jednolitej władzy; nie występują tu bariery oddzielające trzy podstawowe dziedziny życia człowieka: miejsce spania, zabawy i pracy;
- wszystkie fazy codziennej działalności człowieka pozostają w bezpośredniej relacji do dużej liczby innych członków organizacji, przy czym wszyscy traktowani są tak samo;
- każdy dzień jest ściśle zaplanowany w taki sposób, aby jedna czynność w dokładnie przewidzianym czasie przechodziła w drugą. Plan, którego przestrzegania pilnuje zespół nadzorców, podyktowany jest z góry przez system formalnych rozporządzeń. W plan ten włączona jest struktura pracy, która opiera się na zasadzie dwudziestoczęterogodzinnego cyklu pracy;
- powiązanie z pracą – instytucje totalne przejmują odpowiedzialność za podwładnych i zapewniają im wszystko, co niezbędne. Stąd niezależnie od tego jak będą wielkie zachęty do pracy, nie będą miały takiego znaczenia strukturalnego jak na zewnątrz. W instytucjach tych inne czynniki determinują postawę wobec pracy;
- instytucje totalne są sprzeczne z fundamentalnym elementem społeczeństwa – rodziną. Przeciwnieństwem życia w rodzinie jest tu życie w zuniformizowanej gromadzie, której członkowie muszą jeść, spać i pracować w tym samym miejscu i z tymi samymi osobami⁸.

Zanim zostanie rozstrzygnięta kwestia, czy baza wojskowa jest instytucją totalną, należy przywołać definicję bazy wojskowej, która rozumiana jest jako *obiekt i wydzielony obszar (miejscowość, baza morska, baza lotnicza, poligon, teren) wraz z infrastrukturą wojskową, wyposażony i urządzony oraz przygotowany do działania (porty, przystanie, lotniska, lądowiska, wyrzutnie, stanowiska startowe, poligony, koszary, magazyny, warsztaty, szpi-*

⁷ Por. T. Zbyrad, *Instytucje....*, s. 51.

⁸ Por. S. Męćfal, Raport z badania *Seminarium duchowne i jego mieszkańcy w świetle rozważań Ervinga Goffmana o instytucjach totalnych*, Łódź, 2009, s. 8. Publikacja dostępna online: <http://www.eksoc.uni.lodz.pl/is/doc/seminarium.pdf> [dostęp:10.01.2016].

tale, składy materiałów pędnych i smarów, składy żywności, zapory inżynierijne i umocnienia itp.) przeznaczony do okresowego lub stałego przebywania w nim jednego lub kilku rodzajów sił zbrojnych albo wojsk⁹.

Porównując definicję bazy wojskowej z definicją instytucji totalnej, jednoznacznie można określić, że baza wojskowa, rozumiana jako miejsce stacjonowania żołnierzy podczas służby poza granicami kraju, może być określana mianem instytucji totalnej, która wnika we wszystkie sfery życia żołnierzy. W obrębie bazy wojskowej zamknięto bowiem całość życia i pracy żołnierzy przebywających poza granicami kraju. Co więcej – baza jest odizolowana od świata zewnętrznego rzeczywistymi barierami (betonowe płyty, zasieki) oraz posiada cechy instytucji totalnej wymienione przez E. Goffmana. Stąd cechy bazy wojskowej jako instytucji totalnej możemy określić jako:

- miejsce, w którym odbywają się wszystkie aspekty życia podporządkowane jednej władzy (dowódcy);
- kolektywizm i brak prywatności – zbiorowe wykonywanie codziennych czynności z konieczności a nie wyboru, w towarzystwie innych żołnierzy (codziennie tych samych);
- ściśle uporządkowane czynności, w myśl planu dnia ustanawianego na mocy odpowiednich przepisów; przy czym struktura pracy opiera się według zasady bycia w gotowości dwadzieścia cztery godziny przez siedem dni w tygodniu, a rozkład dni czy tygodni stanowi dla żołnierzy powtarzający się schemat¹⁰;
- ściśle powiązanie z pracą – w normalnych okolicznościach władza obowiązująca w miejscu pracy kończy się wraz z opuszczeniem miejsca pracy, a człowiek sam decyduje o sposobie wydawania pieniędzy, który zależy od jego indywidualnych potrzeb (włączając w to zaopatrzenie w jedzenie, ubrania itp.). Przez wzgląd na fakt, że czas żołnierzy pełniących służbę na misji jest z góry zaplanowany oznacza, że zaplanowany jest również sposób zaspokajania ich podstawowych potrzeb. Baza wojskowa jako instytucja przejmuje odpowiedzialność za żołnierzy oraz zapewnia im wszystko to, co uważa za niezbędne (wyżywienie, ubrania, itp.);
- życie w warunkach przeciwnych do warunków rodzinnych – trudno jest nazwać życiem domowym życie żołnierzy w bazie, którzy jedzą i śpią w tym samym miejscu, w którym pracują wraz z tymi samymi ludźmi.

Jakie są zatem społeczne konsekwencje dla żołnierzy, przez których baza wojskowa, z założenia bezpieczne miejsce, jest postrzegana jako swoiste więzienie? Otóż są to konsekwencje analogiczne do tych, które dotyczą każdego człowieka przebywającego w instytucji totalnej.

⁹ B. Zdrodowski (red.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa, 2008, s.13.

¹⁰ Por. A. Baranowska, *Człowiek...*, s. 133-141.

Institucje totalne cechują się szeregiem charakterystycznych procesów i zjawisk społecznych, które poprzez zniewolenie i kontrolę wpływają na psychikę i zachowania żyjących w nich ludzi. Procesy te oddziałują na jednostkę ludzką, przez co zmieniają jej zachowanie i osobowość. Żołnierze służący poza granicami kraju narażeni są m.in. na proces *degradacji osobowości* oraz związane z nim procesy *deprywacji osobowości, standaryzacji i depersonalizacji*. Poddani są zatem mechanizmom społecznym wpływających na proces kształtowania się ich tożsamości.

W myśl koncepcji E. Goffmana, człowiek wchodzi do instytucji totalnej, czyli w przypadku misji lub operacji do bazy wojskowej, z pewną ukształtowaną osobowością oraz powiązaniem z rodzimym środowiskiem, które zostają przecięte zaraz na początku pobytu w instytucji. Jego osobowość zostaje poddana systematycznemu procesowi degradacji, w wyniku którego następują zmiany w przekonaniach oraz postawie moralnej, które przejawiają się w liczeniu się przede wszystkim z własnym interesem i postawą najważniejszych w instytucji osób¹¹.

Termin *deprywacja* oznacza *stan wywołany brakiem możliwości zaspokojenia istotnej potrzeby lub popędu*¹². Proces deprywacji można zatem rozumieć jako ciągły brak możliwości zaspokojenia najważniejszych ludzkich potrzeb. W instytucji totalnej proces deprywacji osobowości zachodzi w wyniku usunięcia elementów, które warunkują odmienną jego członków. Żołnierze wyjeżdżający na misje pozbawiani są przedmiotów, z którymi mogliby się utożsamiać. Namiastkę tego, co im odebrano, stanowią przedmioty otrzymane od wojska. Co istotne, niemal wszyscy żołnierze otrzymują te same przedmioty podlegające zwrotowi. Wskutek tego następuje depersonalizacja i standaryzacja przejawiające się chociażby w stroju, sposobie odżywiania, pozbawianiu dostępu do wielu dóbr i usług, braku przestrzeni prywatnej, czy utracie poczucia bezpieczeństwa¹³. Życie prywatne żołnierzy odchodzi na drugi plan, a jego miejsce zajmuje wszystko to, co jest związane z odbywaną służbą. Zawieszeniu ulegają zatem plany rodzinne, edukacyjne czy zawodowe, co nasila odczucie odsunięcia od dawnych ról, a co za tym idzie, powrotu do nich po przybyciu z misji.

Podsumowując rozważania podjęte w tym rozdziale publikacji, autor podkreśla, że żołnierz na misji jest człowiekiem w instytucji totalnej. Baza wojskowa posiada cechy charakterystyczne dla instytucji totalnych oraz

¹¹ Por. A. Baranowska, *Człowiek...*, s. 91.

¹² *Słownik Języka Polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/deprywacja;2554770> [dostęp: 10.01.2016].

¹³ Por. A. Baranowska, *Proces kształtowania się tożsamości w instytucji totalnej na przykładzie żołnierzy – mieszkańców obozu Babilon w Iraku*, [w:] *Acta Universitatis Wratislaviensis*, no 3096, Wrocław, 2009, s. 24.

wpływa na kształtowanie się osobowości żołnierzy, tak jak inne instytucje totalne wpływają na swoich pensjonariuszy.

Fizyczne izolowanie żołnierzy od normalnego biegu czynności życiowych oraz narażanie ich na procesy i mechanizmy związane ze specyfiką instytucji totalnych ma ogromny wpływ na psychikę i tożsamość żołnierzy, w wyniku czego mogą „stać się innymi ludźmi” niż byli dotychczas. Swego rodzaju totalizacja potrzeb żołnierzy, która wyraża się w uniformizacji i standaryzacji sposobów ich zaspokajania często prowadzi do wyobcowania i uprzedmiotowienia żołnierzy.

Autor uznał ten społeczny aspekt udziału sił zbrojnych w misjach i operacjach poza granicami kraju za kluczowy, ponieważ poznanie i wyjaśnienie społecznych uwarunkowań i zachowań ludzi w instytucji totalnej wpłynie na efektywność planowania i organizowania działań żołnierzy, rozwiązywanie problemów związanych z niedostosowaniem zachowań do wymogów oraz eliminowanie dysfunkcji takich jak konflikty czy zakłócenia w komunikacji.

Zagrożenia bezpieczeństwa personalnego żołnierzy

Bezpieczeństwo jest jedną z najważniejszych wartości i potrzeb w życiu każdego człowieka i dotyczy niemal wszystkich sfer jego życia. Zgodnie z jedną z definicji jest to *stan, który daje poczucie pewności i gwarancje jego zachowania oraz szansę na doskonalenie, [...] sytuacja odznaczająca się brakiem ryzyka utraty czegoś co człowiek szczególnie ceni, na przykład: zdrowia, pracy, szacunku, uczuć, dóbr materialnych*¹⁴. Przymiotnik personalne precyzujący bezpieczeństwo oznacza, że dotyczy ono osoby lub wielu osób¹⁵. Antonimem bezpieczeństwa jest zagrożenie, a więc *sytuacja, w której pojawia się prawdopodobieństwo powstania stanu niebezpiecznego dla otoczenia*¹⁶.

Na potrzeby niniejszej publikacji za zagrożenia bezpieczeństwa personalnego uznano trudne i niebezpieczne sytuacje pojawiające się podczas służby żołnierzy poza granicami kraju, w których odczuwają oni obawę przed utratą życia, zdrowia, pracy, rodziny oraz pozostałych cenionych wartości.

Problem podjęty w tej części artykułu jest ważnym aspektem społecznym udziału Sił Zbrojnych RP w misjach i operacjach poza granicami kraju zarówno z punktu widzenia byłych, jak i potencjalnych uczestników operacji międzynarodowych. Stąd dalsze rozważania należy skierować na zagrożenia bezpieczeństwa personalnego żołnierzy.

¹⁴ B. Zdrodowski (red.), *Słownik...*, s. 14.

¹⁵ Por. *Słownik języka polskiego PWN*: http://sjp.pwn.pl/sjp/personalny_I;2571283 [dostęp: 10.01.2016].

¹⁶ B. Zdrodowski (red.), *Słownik...*, s. 172.

Na zintensyfikowanie pojawiania się zagrożeń bezpieczeństwa personalnego mają istotny wpływ wyzwania współczesnych misji i operacji, przed którymi stają ich uczestnicy. Do wyzwań tych możemy zaliczyć: czas, przestrzeń, odległość od baz i macierzystego kraju, wielokulturowość, odmienną religię, trudne warunki klimatyczne, terenowe i sanitarne, występowanie grup rebelianckich i terrorystycznych lub problemy regionalne państw, w których prowadzone są operacje. Służba w takich warunkach wiąże się z możliwością narażenia bezpieczeństwa personalnego żołnierzy w aspekcie:

- zagrożeń o charakterze bojowym związanych z utratą życia i zdrowia (można je podzielić na zagrożenia związane z regularnymi i nieregularnymi działaniami bojowymi);
- zagrożeń niebojowych związanych z utratą życia i zdrowia, w tym zaburzenia psychiczne – stres bojowy (*ang. combat stress*), ostre zaburzenia stresowe ASD (*ang. acute stress disorder*), zespół stresu pourazowego PTSD (*ang. posttraumatic stress disorder*).

Autor zidentyfikuje zagrożenia bezpieczeństwa personalnego żołnierzy w wymienionych wyżej obszarach.

Polscy żołnierze biorą udział w międzynarodowych misjach i operacjach od 1953 roku. Z biegiem lat rosła zarówno liczba działań, w które zaangażowane były polskie Siły Zbrojne, jak i liczba rannych i poszkodowanych oraz poległych. Szacuje się, że w ponad 80 misjach i operacjach uczestniczyło ponad 100 tysięcy żołnierzy i pracowników Wojska Polskiego. Niektórzy żołnierze udział ten okupili zdrowiem, inni życiem. Według szacunkowych danych od 1953 roku śmierć poniosło około 120 uczestników różnych misji i operacji¹⁷. Brakuje rzetelnych informacji o zdrowotnych skutkach uczestnictwa żołnierzy w tego rodzaju przedsięwzięciach. Jednakże z dostępnych danych statystycznych wynika, że w latach 1953-2002 około 400 żołnierzy zostało rannych lub/i okaleczonych. Podobna liczba członków PKW (Polskich Kontyngentów Wojskowych) została inwalidami, pełniąc służbę w Afganistanie i Iraku. Pomimo braku w Polsce jawnych statystyk informujących o skali występowania traumy psychicznej u żołnierzy, uważa się, że u około 10% weteranów PKW występują objawy niepełnego lub rozwiniętego zespołu stresu pourazowego¹⁸. Dane te ukazują skalę problemu, jaki stanowią bojowe i niebojowe zagrożenia życia i zdrowia żołnierzy pełniących służbę poza granicami kraju.

Skąd w misjach i operacjach, którym często nadaje się określenie *pokoju*, występują zagrożenia o charakterze bojowym? Otóż wraz z nowymi zagrożeniami dla międzynarodowego pokoju pojawiły się nowe zagrożenia

¹⁷ Por. B. Politowski, *Na obczyźnie dla ojczyzny*, Kurier Weterana, nr 2/2012, Wojskowy Instytut Wydawniczy, s. 44.

¹⁸ S. Ilnicki, *Doświadczenia Kliniki Psychiatrii i Stresu Bojowego Wojskowego Instytutu Medycznego w leczeniu weteranów Polskich Kontyngentów Wojskowych*, materiały z konferencji z dn. 01.12.2011.

podczas misji i operacji. Z czasem wojsko już nie tylko miało za zadanie strzec pokoju i bezpieczeństwa w rejonie występowania konfliktu, czy innej sytuacji kryzysowej, ale również czynnie włączyć się do walki w razie pojawiania się niebezpieczeństwa. Do działań mandatowych misji zaczęło należeć prowadzenie regularnych działań bojowych, co skutkowało urazami oraz utratą życia przez żołnierzy w wyniku „wymiany ognia”.

Doświadczenia ostatnich misji i operacji ukazały narastanie zagrożeń związanych z nieregularnymi działaniami bojowymi. Żołnierze bardzo często są przedmiotem ataków różnych formacji rebelianckich, partyzanckich lub terrorystycznych, a nawet wojsk zbuntowanych przeciwko władzy centralnej. Ataki najczęściej przeprowadzane są na patrole, konwoje oraz bazy wojskowe z zamiarem wpływania na zmiany sytuacji polityczno-militarnej¹⁹. Rebelianci przeprowadzają ataki m.in. poprzez ostrzał, wykorzystywanie zamachowców-samobójców, zastawianie min-pułapek, samochodów-pułapek, bomb, stosowanie improwizowanych urządzeń wybuchowych IED (*ang. Improvised explosive device*), które mogą spowodować poważne rany i uszkodzenia ciała, a także doprowadzić do śmierci osób narażonych na ich działanie. Nawet w bazie wojskowej żołnierze nie mogą czuć się bezpiecznie, ponieważ o każdej porze dnia i nocy może dojść do ostrzału bazy. Co więcej istnieje duże prawdopodobieństwo przekształcenia się nieporozumień z miejscową ludnością w konflikty z użyciem broni. Zagrożenia bojowe wpływają znacząco na odczuwanie stresu bojowego przez żołnierzy, jednak to zagadnienie zostanie dokładniej opisane w dalszej części artykułu.

Drugim z obszarów zagrożeń bezpieczeństwa personalnego są niebojowe zagrożenia utraty zdrowia i życia żołnierzy podczas służby, do których należą m.in. wypadki komunikacyjne, choroby oraz nieuwzględnianie warunków naturalnych (charakter terenu, nawierzchnia dróg, temperatury), długotrwały wysiłek fizyczny w niektórych akcjach (niedobór snu i odpoczynku, ograniczenia w higienie osobistej, nieregularne spożywanie posiłków) oraz zaburzenia psychiczne. O ile niektóre z zagrożeń są dokładnie sprecyzowane i nie wymagają szerszego wyjaśnienia, to zasadna jest dogłębna analiza zagrożenia zdrowia żołnierzy związana z chorobami oraz zaburzeniami psychicznymi.

Służba żołnierzy w misjach i operacjach poza granicami kraju to często służba w zupełnie odmiennych warunkach od tych, w jakich funkcjonują oni na co dzień w Polsce. Ekstremalne warunki klimatyczne i terenowe są poważnym zagrożeniem dla zdrowia żołnierzy, narażając ich na różnego rodzaju choroby charakterystyczne dla danego rejonu świata. Można je podzielić na następujące grupy:

¹⁹ Por. Cz. Marcinkowski, *Zagrożenie bezpieczeństwa personalnego w misjach poza granicami kraju*, [w:] P. Pertka (red.), *Bezpieczeństwo personalne służb mundurowych*, WSOWL, Wrocław, 2014, s. 9.

- choroby przenoszone drogą pokarmową (np. dur brzuszny, robaczyce, cholera);
- choroby przenoszone drogą oddechową (np. gruźlica, bakteryjne/wirusowe zapalenie dróg oddechowych);
- choroby transmisyjne (np. przenoszone przez komary – malaria, przenoszone przez pchły – dżuma);
- choroby odzwierzęce (np. wścieklizna, wąglik);
- choroby przenoszone drogą płciową (np. kiła, rzeżączka, wirusowe zapalenie wątroby typu C);
- kontakt z zakażoną krwią w wyniku infekcji, transfuzji, zabiegów kosmetycznych (np. HIV, wirusowe zapalenie wątroby typu B);
- kontakt z zaraźliwą/zakażoną wodą (np. giardioza);
- kontakt z zaraźliwą/zakażoną ziemią (np. robaczyce przewodu pokarmowego, tężec)²⁰.

Mimo że największe zagrożenie dla zdrowia i życia żołnierzy biorących udział w misjach i operacjach realizowanych w strefie działań wojennych stanowią obrażenia ciała spowodowane urazami bojowymi, to jednak do najczęstszych problemów zdrowotnych uczestników misji należą wymienione wyżej choroby²¹.

Jednym z poważniejszych i najczęściej występujących zagrożeń dla bezpieczeństwa personalnego żołnierzy związanych z traumatycznymi przeżyciami podczas misji jest niebezpieczeństwo wystąpienia u nich zaburzeń psychicznych związanych ze stresem, który można zdefiniować jako [...] *stan wzmożonego napięcia nerwowego, będący reakcją na działanie negatywnych bodźców fizycznych lub psychicznych*²². Stresem możemy zatem nazwać każdą sytuację trudną, nadwyrężającą i zagrażającą równowadze psychicznej i fizycznej organizmu. Żołnierze pełniący służbę podczas misji i operacji narażeni są na takie sytuacje niemal bez przerwy. Zasadne jest stwierdzenie, że stres jest codziennym elementem życia żołnierza na misji. Swoistymi kategoriami stresu związanego z polem walki, a więc jak pokazują doświadczenia ostatnich lat również z misjami i operacjami są: stres bojowy, ostre zaburzenia stresowe oraz zespół stresu pourazowego.

Stres bojowy jest zjawiskiem znanym od początku konfliktów zbrojnych. Przez wiele wieków uważano go za konieczny i normalny czynnik występujący na polu walki. Dopiero od około stu lat stanowi on, wraz z jego konsekwencjami o charakterze psychopatologicznym, przedmiot zainteresowania

²⁰ Por. K. Korzeniewski, *Problemy zdrowotne long-term travelers na przykładzie żołnierzy Polskich Kontyngentów Wojskowych w aspekcie praktyki lekarza rodzinnego*, [w:] *Family Medicine&PrimaryCareReview*, nr 3/2013, Wydawnictwo Continuo, Wrocław, 2013, s. 455.

²¹ Szerzej: K. Korzeniewski, *Problemy...*, s. 456.

²² *Słownik języka polskiego PWN*, <http://sjp.pwn.pl/sjp/stres;2524585.html>, [dostęp: 10.01.2016].

psychologów i psychiatrów²³. Stresem bojowym jest [...] *reakcja na ciągłe zagrożenie życia i zdrowia, trudne warunki klimatyczne, okrucieństwa wojny, tęsknotę za bliskimi w kraju*²⁴. Są więc to sytuacje traumatyczne o różnych podłożach. Żołnierz, który ich doświadczył, musi zmierzyć się z całą gamą procesów emocjonalnych i poznawczych oraz zachowań zmieniających się dynamicznie i istotnych w procesie radzenia sobie z traumatycznym wydarzeniem. Zachowania osób w pierwszych chwilach po sytuacji traumatycznej, np. ataku na konwój, zalicza się do tzw. ostrej reakcji na stres, dla której charakterystyczny jest szybki zanik symptomów w przypadku wycofania się ze stresującego otoczenia, np. powrót z misji do kraju. Objawy słabną w ciągu kolejnych 8 godzin, sama reakcja zaś utrzymuje do 48 godzin. Symptomy ostrej reakcji na stres to m.in. szok psychiczny, zaburzenia orientacji, pobudzenie emocjonalne i nadmierna aktywność, kołatanie serca, uczucie duszności. Co ciekawe symptomy te mogą być objęte częściową lub całkowitą niepamięcią²⁵.

W przypadku utrzymywania się objawów dłużej niż dwie doby od sytuacji stresogennej można mówić o ostrym zaburzeniu stresowym ASD (*ang. acute stress disorder*). Pojawiają się objawy dysocjacyjne, do których zalicza się m.in. odrętwienie (zanik reakcji emocjonalnych), bycie oszołomionym (osoba nie wie, co się z nią dzieje), depersonalizacja (poczucie, że własne ciało jest obce) i amnezja dysocjacyjna (brak możliwości przypomnienia sobie krytycznych aspektów traumatycznego wydarzenia)²⁶.

Ostre zaburzenia stresowe ASD są zawsze prekursorem wystąpienia zespołu stresu pourazowego PTSD (*ang. posttraumatic stress disorder*). Można je zatem traktować jako objawy rozwijające się u osoby dotkniętej traumatycznym przeżyciem w czasie pomiędzy wystąpieniem tego wydarzenia a stwierdzeniem u poszkodowanego zespołu stresu pourazowego (PTSD). Diagnoza PTSD następuje w przypadku, jeśli objawy stresu będą utrzymywały się ponad miesiąc od urazowego zdarzenia. Zespół stresu pourazowego nie jest zaburzeniem przebiegającym tak samo u wszystkich poszkodowanych. Może trwać krócej niż 3 miesiące, dłużej niż 3 miesiące, a może nawet uaktywnić się dopiero po 6 miesiącach od traumatycznego wydarzenia. Symptomy PTSD są złożone i mogą powodować długoterminowe skutki u osób dotkniętych tym zaburzeniem. Do takich symptomów należą m.in. stale powracające i powodujące cierpienie wspomnienia zdarzenia traumatycznego (obrazy, myśli, odczucia), powracające koszmary

²³ Por. H. Skłodowski, P. Błaszczyczyński, *Stres bojowy: historia i współczesność. Perspektywa polska*, [w:] *Psychiatria i Psychologia Kliniczna*, nr 2/2013, Medical Communications, s. 127.

²⁴ M. Rigamonti, *Niewidoczne rany*, publikacja dostępna online: <http://polska.newweek.pl/niewidoczne-rany,88754,1,1.html> [dostęp: 10.01.2016].

²⁵ Por. M. Perlak, *Reakcje stresowe na zdarzenia krytyczne*, [w:] *Na ratunek. Magazyn dla służb ratujących życie*, nr 5/13, Wydawnictwo ELAMED, s. 52-53.

²⁶ Por. tamże, s. 53.

senne na temat danego wydarzenia, głęboki psychologiczny niepokój podczas narażenia na wewnętrzne lub zewnętrzne sygnały symbolizujące albo przypominające traumatyczne wydarzenia (zapachy, dźwięki, miejsca), poczucie oderwania lub wyobcowania w stosunku do innych, nerwowość lub wybuchy gniewu, lęk, myśli samobójcze²⁷.

Analiza powyższych symptomów pozwala wnioskować, że zespół stresu pourazowego oraz jego konsekwencje oprócz klinicznego cierpienia mogą doprowadzić do zaburzenia, a nawet upośledzenia normalnego funkcjonowania zawodowego i społecznego człowieka. Dlatego niezwykle ważna jest właściwa diagnoza zaburzeń występujących u żołnierzy narażonych na ciągły stres bojowy oraz długoterminowe monitorowanie ich po powrocie z misji, ponieważ PTSD może uaktywnić się nawet po stosunkowo długim czasie od traumatycznego wydarzenia. Stres nie zawsze jest zjawiskiem negatywnym i patologicznym, jednak staje się takim w sytuacji nagłego załamania się i wyczerpania biologicznych i psychologicznych mechanizmów obronnych człowieka²⁸. Jest to zatem kwestia indywidualna, gdyż każdy żołnierz może inaczej przeżywać narażenie na udział w działaniach wojennych.

Przez wzgląd na fakt, że Wojsko Polskie od kilkunastu lat bierze udział w misjach i operacjach, z jakimi wcześniej nie miało do czynienia, zasadne jest przedstawienie nieznanymi wcześniej stresorów, czyli bodźców (czynników) powodujących stres, na jakie narażeni są żołnierze. Są one związane z dyslokacją, czyli pełnieniem służby z daleka od kraju pochodzenia. Współcześnie stresory pola walki można pogrupować następująco:

- fizyczne (np. upał i zimno, hałas i wybuchy, choroba lub uraz, pozbawienie snu);
- poznawcze (np. brak lub nadmiar informacji, niejednoznaczne reguły zaangażowania);
- emocjonalne (np. strach, utrata przyjaciół na skutek śmierci lub urazów);
- społeczne (izolacja od wsparcia społecznego i rodzinnego, brak prywatności);
- duchowe (np. utrata wiary w Boga)²⁹.

Powyższe stresory tylko częściowo wyjaśniają wpływ służby poza granicami kraju na psychikę żołnierzy. Ważne jest jednak zrozumienie wspólnych zachowań, postaw, oczekiwań i przekonań grupy przygotowywanej do wyjazdu na misje i operacje, aby zminimalizować ryzyko wystąpienia zaburzeń psychicznych u żołnierzy³⁰.

²⁷ Por. tamże, s. 55.

²⁸ Por. M. Rigamonti, *Niewidoczne...*

²⁹ Por. H. Skłodowski, P. Błaszczyczyński, *Stres...*, s. 129.

³⁰ Por. Cz. Marcinkowski, *Zagrożenie...*, s. 12.

Poruszona w tej części artykułu problematyka zagrożeń bezpieczeństwa personalnego w misjach i operacjach poza granicami kraju wskazuje na potrzebę prowadzenia szczegółowych analiz oraz długofalowych działań mających na celu poprawę stanu bezpieczeństwa żołnierzy. Autor, identyfikując bojowe i niebojowe zagrożenia oraz zaburzenia psychiczne, miał na celu wskazanie, że nie wszystkie skutki zagrożeń są widoczne gołym okiem i od razu. Co prawda każdy żołnierz powracający z misji jest poddawany badaniu stanu zdrowia, ale należy pamiętać o dwóch zjawiskach:

- nie wszyscy przyznają się do swoich problemów zdrowotnych, zwłaszcza psychicznych, z obawy na stygmatyzację w społeczeństwie;
- objawy zespołu stresu pourazowego mogą pojawić się nawet po kilku latach³¹.

Ważne jest uświadamianie żołnierzy, że „rany psychiczne” są równie groźne jak te fizyczne i także powinny być poddane leczeniu. Zespół PTSD jest uleczalny, jednak zostawia ślady w mózgu, czyni człowieka bardziej wrażliwym na urazy psychiczne³².

Rodziny żołnierzy – zakłócenia w funkcjonowaniu

Kolejnym społecznym aspektem misji są zakłócenia w funkcjonowaniu rodzin żołnierzy pełniących służbę poza granicami kraju. Aspekt ten jest bezpośrednio związany, a nawet można postawić tezę, że jest następstwem dwóch wcześniej opisanych zagrożeń. Funkcjonowanie żołnierzy w instytucji totalnej, jaką jest baza wojskowa, skutkuje tym, że żołnierze są niemal izolowani od swoich rodzin (pomimo możliwości kontaktów telefonicznych), a problemy rodzinne stają się drugoplanowe. Pomimo doskwierającej tęsknoty za rodziną najbardziej liczy się przeżycie na misji. Zjawisko to jest nasilane przez ciągłe zagrożenia bezpieczeństwa personalnego, w tym zaburzenia psychiczne, które wraz z mechanizmami społecznymi zachodzącymi w instytucji totalnej mogą dokonać zmian w osobowości żołnierzy. Może zdarzyć się, że żołnierze wrócą do swych rodzin jako inni ludzie niż dotychczas. Odbija się to na funkcjonowaniu rodziny, która musi nauczyć się żyć z „nowym członkiem rodziny”. Dla żołnierzy jest to niezwykle trudna sytuacja – muszą na nowo przyzwyczać się do ról, jakie odgrywają w rodzinie, a są to przecież role diametralnie różne od tych pełnionych na misji. Zakłócenia w funkcjonowaniu rodzin są więc związane głównie z procesem re-adaptacji do służby i życia w kraju i rodzinie.

Powrót żołnierzy z misji do rodziny po sześciomiesięcznym, a czasami nawet dłuższym okresie jest procesem trudnym zarówno dla żołnierzy, jak

³¹ Por. M. Rigamonti, *Niewidoczne...*

³² Por. tamże.

i członków ich rodzin. Może wywoływać skrajne emocje – od radości po stres. Bardzo często proces ten przebiega z różnymi komplikacjami, przez które jest zaburzany i wydłużany. Ponowna adaptacja do życia w rodzinie może zająć żołnierzom znaczną ilość czasu, ponieważ muszą oni oswoić się z nowymi warunkami i przystosować emocjonalnie do życia z bliskimi. Doświadczenia wyniesione z misji mogą zmienić osobowość człowieka i wpływać na jego emocje i zachowania. Poza tym jest on niejako obcym członkiem, od którego rodzina się odzwyczaiła. To wszystko przyczynia się do powstawania utrudnień w powrocie żołnierzy do domu, a co za tym idzie do zakłóceń w funkcjonowaniu ich rodzin. Do utrudnień tych można zaliczyć m.in.:

- napięcie i związaną z nim nadmierną czujność (naukowo udowodnioną konsekwencją udziału w misjach i operacjach jest odczuwanie ciągłego napięcia podobnego do tego odczuwanego na misji oraz związanego z nim ciągłego obserwowania otoczenia w celu poszukiwania niebezpieczeństw);
- samotność (żołnierze na początku mogą czuć się obco w swoim domu oraz może towarzyszyć im odczucie odizolowania, niepasowania do rodziny);
- złość (u części żołnierzy wracających ze służby poza granicami kraju zauważyć można częste napady złości, agresję, gniew, nadużywanie alkoholu i innych używek, które mogą być objawami zespołu stresu pourazowego; niepokoją bliskich i uniemożliwiają zbudowanie normalnych relacji z partnerem/rodzicem);
- szok kulturowy (spowodowany powrotem do dawnych zwyczajów i znanego sobie świata, różnego od świata misji);
- reakcje dzieci (dzieci, w zależności od wieku i poziomu rozwoju emocjonalnego, różnie reagują na powrót ojca do domu; mniejsze dzieci mogą czuć się nieswojo, zachowywać dystans, ponieważ nie pamiętają ojca, starsze natomiast mogą zabiegać o całkowitą uwagę ojca lub pozorować brak zainteresowania jego powrotem)³³.

Najwięcej zakłóceń występuje w rodzinie żołnierzy dotkniętych zespołem stresu pourazowego. Często żony żołnierzy również potrzebują pomocy psychologicznej, gdyż mają wysoki poziom stresu psychologicznego. Występuje tu zjawisko tzw. wtórnej traumatyzacji z powodu doświadczeń męża. Mają małe wsparcie w rodzinie ze względu na jej konfliktowość, zakaz swobodnej ekspresji uczuć i małej spójności rodziny³⁴. Wojenna trauma żołnie-

³³ Por. A. Baranowska, *Człowiek...*, s. 187-191.

³⁴ Por. B. Basińska, *Dom to baza – funkcjonowanie rodzin żołnierzy pełniących służbę w warunkach ekstremalnych*, [w:] O. Truszczyński, L. Konopka, K. Sikora, A. Rakowski,

rzy może zatem znacząco wpływać na ich rodziny. Coraz częściej pacjentkami w Klinice Psychiatrii i Stresu Bojowego Wojskowego Instytutu Medycznego w Warszawie są żony i matki żołnierzy służących poza granicami kraju. Jak zostało to już wcześniej przedstawione, chorobie PTSD towarzyszą nadpobudliwość, drażliwość i zubożenie emocjonalne, co wpływa na częste kłótnie i niezrozumienie w rodzinie. W obliczu przedstawionych treści zasadne jest stwierdzenie, że gdy u żołnierza zostanie zdiagnozowany zespół stresu pourazowego, to choruje cała rodzina. Potwierdzają to słowa kierownika Kliniki Psychiatrii i Stresu Bojowego WIM ppłk. dr. n. med. Radosława Tworusa: [...] *każde zaburzenie psychiczne żołnierzy może wpływać na ich bliskich. Rodzina to system i nie ma możliwości, by jedna osoba była chora, a pozostałe całkiem zdrowe. Choć nie możemy mówić o PTSD rodzin, to ich stres może być pochodną stresu bojowego żołnierzy. A objawy mogą być bardzo podobne, bo przecież ci ludzie żyją obok siebie. Zdarza się więc tak, że bliscy doświadczają podobnych odczuć, wrażeń i emocji*³⁵.

Zakłócenia w funkcjonowaniu rodziny żołnierza nie są związane tylko z etapem po powrocie z misji, ale występują również w trakcie jej trwania. Rozłąka, której towarzyszy nieustanny lęk o zdrowie i życie partnera/rodzica, wywołuje ciągły stres przekładający się na koszty emocjonalne, zdrowotne i społeczne ponoszone przez rodziny wojskowe.

Stres może dotknąć kobiety mające małe dzieci i potrzebujące codziennego wsparcia partnera. Tymczasem zostają same i stają się nagle w pełni odpowiedzialne za wszystkie sprawy dotyczące domu i dzieci. W dodatku kontakt z mężem przebywającym na misji jest sporadyczny, a często może okazać się niemożliwy. Do tego dochodzi niewiedza, czy z mężem wszystko w porządku i wyczekiwanie na informacje w telewizji czy prasie. To wszystko odbija się na kondycji psychicznej żon żołnierzy, mogą stać się roztrzęsione, odczuwać smutek, samotność, ciągły strach o życie męża. Stres początkowo może wyphywać z niewiedzy i nieświadomości, w jakiej żyją przez sześć miesięcy, a następnie po powrocie żołnierza z trudności w powrocie do normalnego życia³⁶.

Jednym z podstawowych elementów umacniania więzi rodzinnych jest możliwość aktywnego dzielenia codzienności przez jej członków, których zbliża wspólne podejmowanie decyzji i rozwiązywanie problemów. Żołnierz odbywający służbę poza granicami kraju często stopniowo odsuwa od siebie problemy związane z życiem rodzinnym. Dzieje się tak z jednej strony ze

L. Kosiorek (red.), *Służba żołnierzy i funkcjonariuszy służb państwowych wykonujących zadania w warunkach ekstremalnych*, Warszawa, 2004, Departament Wychowania i Promocji Obronności MON, Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej w Wojsku, t. 8, s. 63.

³⁵ P. Glińska, M. Kowalska-Sendek, *Choroba rodzinna*, Polska Zbrojna, publikacja dostępna online: <http://www.polska-zbrojna.pl/home/articleinmagazineshow/7138?t=CHOROBARODZINNA> [dostęp: 10.01.2016].

³⁶ Por. P. Glińska, M. Kowalska-Sendek, *Choroba...*

względu na trudności na misji, a z drugiej przez to, że rodziny często nie informują go o problemach i nie oczekują pomocy, żeby go nie martwić i nie obciążać. Dużą rolę odgrywa też tutaj nieadekwatność problemów życia codziennego do okrucieństw wojny, problemy rodzinne mogą na tle misyjnych wydawać się błahe. Jednak dla rodzin są to problemy, które przysparzają codziennych trudności. Partner zostający w kraju przejmuje na siebie niemal całą odpowiedzialność za funkcjonowanie rodziny, co może w nim zrodzić urazę i poczucie krzywdy. Taka długotrwała rozłąka może zatem doprowadzić do zerwania porozumienia w rodzinie, co z kolei niesie za sobą ryzyko powstania poważnego kryzysu rodzinnego i pogorszenia wzajemnych relacji. Dlatego częstym zjawiskiem po powrocie żołnierza jest okazywanie złości i odczuwanie bezsilności, bólu i lęku. Może dojść do zanikania bliskości, intymności i zaangażowania we wzajemne sprawy. Ponadto nieobecność rodzica w domu ma ogromny wpływ na proces wychowawczy dzieci i młodzieży³⁷.

Zakończenie

Zaangażowanie Sił Zbrojnych RP w misje i operacje poza granicami kraju niesie za sobą wiele konsekwencji, które mogą być rozpatrywane w różnych aspektach. Niniejsza publikacja jest próbą dokonania charakterystyki szerokiej gamy społecznych aspektów służby polskich żołnierzy poza granicami kraju. Autor poprzez zaprezentowanie mechanizmów społecznych i procesów, jakim poddawani są żołnierze w bazie wojskowej mającej cechy instytucji totalnej, zagrożeń ich bezpieczeństwa personalnego oraz zakłóceń w funkcjonowaniu rodzin ukazał, że zarówno dla żołnierzy, jak i ich rodzin misje nie kończą się z dniem powrotu do ojczyzny, gdyż piętno fizyczne i psychiczne ciągnie się za nimi dalej. Dokonana w tej części artykułu analiza trzech społecznych aspektów udziału Wojska Polskiego w misjach i operacjach nie zamyka omawianej problematyki. Dlatego ważne jest dalsze badanie omówionych aspektów między innymi ze względu na potrzebę zwiększania możliwości udzielania żołnierzom i ich rodzinom niezbędnej pomocy.

Trzy przedstawione społeczne aspekty nie wyczerpują tematu, dlatego będzie on kontynuowany w drugiej części publikacji.

³⁷ Por. A. Polcyn-Radomska, *Rozłąka wynikająca z pobytu żołnierza na misji jako potencjalne źródło trudności w rozwoju i funkcjonowaniu dziecka*, *Kwartalnik Naukowy Towarzystwa Uniwersyteckiego Fides Et Ratio*, nr 2(18)/2014, s. 187-188.

Bibliografia

1. Baranowska Aneta, *Człowiek w instytucji totalnej. Społeczne aspekty służby polskich żołnierzy poza granicami kraju*, NOMOS, Kraków, 2013.
2. Baranowska Aneta, *Proces kształtowania się tożsamości w instytucji totalnej na przykładzie żołnierzy – mieszkańców obozu Babilon w Iraku*, [w:] Acta Universitatis Wratislaviensis, no 3096, Wrocław, 2009.
3. Basińska Beata, *Dom to baza – funkcjonowanie rodzin żołnierzy pełniących służbę w warunkach ekstremalnych*, [w:] Truszczyński Olaf, Konopka Lech, Sikora Krzysztof, Rakowski Andrzej, Kosior Lech (red.), *Służba żołnierzy i funkcjonariuszy służb państwowych wykonujących zadania w warunkach ekstremalnych*, Warszawa, 2004, Departament Wychowania i Promocji Obronności MON, Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej w Wojsku, t.8.
4. Marcinkowski Czesław, *Zagrożenie bezpieczeństwa personalnego w misjach poza granicami kraju*, [w:] P. Pertka (red.) *Bezpieczeństwo personalne służb mundurowych*, WSOWL, Wrocław, 2014.
5. Ilnicki Stanisław, *Doświadczenia Kliniki Psychiatrii i Stresu Bojowego Wojskowego Instytutu Medycznego w leczeniu weteranów Polskich Kontyngentów Wojskowych*, materiały z konferencji z dn. 01.12.2011.
6. Korzeniewski Krzysztof, *Problemy zdrowotne long-term travelers na przykładzie żołnierzy Polskich Kontyngentów Wojskowych w aspekcie praktyki lekarza rodzinnego*, [w:] Family Medicine&PrimaryCareReview, nr 3/2013, Wydawnictwo Continuo, Wrocław, 2013.
7. Perlak Małgorzata, *Reakcje stresowe na zdarzenia krytyczne*, [w:] *Na ratunek. Magazyn dla służb ratujących życie*, nr 5/13, Wydawnictwo ELAMED.
8. Polcyn-Radomska Anna, *Rozłąka wynikająca z pobytu żołnierza na misji jako potencjalne źródło trudności w rozwoju i funkcjonowaniu dziecka*, *Kwartalnik Naukowy Towarzystwa Uniwersyteckiego Fides Et Ratio*, nr 2(18)/2014.
9. Politowski Bogusław, *Na obczyźnie dla ojczyzny*, *Kurier Weterana*, nr 2/2012, Wojskowy Instytut Wydawniczy.
10. Skłodowski Henryk, Błaszczński Paweł, *Stres bojowy: historia i współczesność. Perspektywa polska*, [w:] *Psychiatria i Psychologia Kliniczna*, nr 2/2013, Medical Communications.
11. *Strategia Bezpieczeństwa Narodowego RP*, Warszawa, 2014.
12. Zbyrad Teresa, *Instytucje opieki totalnej jako forma zniewolenia i kontroli nad człowiekiem potrzebującym pomocy – na przykładzie domów pomocy społecznej*, [w:] *Roczniki Nauk Społecznych*, KUL, tom 4(40), nr 2/2012.
13. Zdrodowski Bogdan (red.), *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, AON, Warszawa, 2008.

Źródła internetowe

1. Glińska Paulina, Kowalska-Sendek Magdalena, *Choroba rodzinna*, Polska Zbrojna, publikacja dostępna online: <http://www.polska-zbrojna.pl/home/articlein-magazineshow/7138?t=CHOROBA-RODZINNA>.

2. Męćfal Sylwia, Raport z badania *Seminarium duchowne i jego mieszkańcy w świetle rozważań Ervinga Goffmana o instytucjach totalnych*, Łódź, 2009. Publikacja dostępna online: <http://www.eksoc.uni.lodz.pl/is/doc/seminarium.pdf>.

3. Rigamonti Magdalena, *Niewidoczne rany*, publikacja dostępna online: <http://polska.newsweek.pl/niewidoczne-rany,88754,1,1.html>.

4. *Słownik Języka Polskiego PWN*: <http://sjp.pwn.pl>.

SOCIAL ASPECTS OF THE POLISH ARMED FORCES' PARTICIPATION IN MISSIONS AND OPERATIONS OVERSEAS (part 1)

Abstract: The aim of the article is to identify and characterize selected social aspects of the Polish Armed Forces' operations and missions overseas. In this part of the publication, the author presents three related and mutually affecting each other aspects, firstly concerning the consequences of the soldiers' operation within a military base understood as a total institution, secondly, threats to soldiers' personal safety and finally disturbances in the functioning of the soldiers' families resulting from their service overseas. As the topic has not been exhausted, its three other aspects will be discussed in the second part of the article.